

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำว่า ศาสนาอย่างที่เราเข้าใจกัน เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคลและปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่เรียกว่า ปัญหาสังคม ในเมื่อศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์และศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญได้รับการยอมรับนับถือจากมนุษย์เพียงไรก็อยู่ที่ว่า ศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ในการแก้ปัญหาของพวกเขาได้เพียงใด (พระราชนิพนธ์, 2517 : 1)

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสนา หรือระหว่างสังคมกับศาสนา เช่นนี้เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างสังคม จะต้องกระทำหน้าที่ของตนทั้งในสภาวะที่พึงกระทำไปตามปกติวิสัย และในสภาวะที่ต้องยืดหยุ่นหรือปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกโครงสร้างสังคม เพื่อการรักษาสังคมโดยส่วนรวมให้คงอยู่ได้ และเป็นไปเพื่อการปรับระเบียบสังคมให้มั่นคง ในกรณีเช่นนี้ถ้าพิจารณาได้ว่าศาสนาจะมีหน้าที่ (function) ที่การอยู่รอด (survival) ของระบบสังคมอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ช่วยให้ระบบความหมายแก่การดำรงอยู่ของแบบแผนการดำเนินชีวิตทางสังคม ทำให้เกิดบูรณาการทางสังคม (social integration) โดยผ่านทางแบบแผนวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่มีขอเกิดมาจากความเชื่อทางศาสนา

2. ช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างการจักรวรรดิอำนาจในระบบสังคมที่เป็นอยู่ ทำให้คนในสังคมยอมรับระบอบการปกครองนั้น โดยไม่คิดต่อต้านทำลาย ขณะเดียวกัน ถ้าระบบการปกครองดังกล่าวขาดเสถียรภาพ ความเชื่อทางศาสนาก็อาจได้รับการศึกษาใหม่ เพื่อใช้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เพื่อคิดถ่ายไปสู่ระบบที่มีเสถียรภาพมากกว่าเดิม

3. เป็นมอเก็ทของพันธะทางจริยธรรม (moral obligation) ที่บุคคลในสังคมจะพึงปฏิบัติต่อกัน อันจะนำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข ไม่เกิดการเบียดเบียน ทำร้าย ตลอดจนเกิดความเชื่ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น (สุนัย, 2528 : 176)

สมบูรณ (2530 : 26-27) ก็กล่าวถึงหน้าที่ในการจัดระเบียบสังคมของพุทธศาสนา เพื่อความคงอยู่ของ สังคมดังนี้

1. อบรมให้รู้ระเบียบสังคม (socialization)
2. เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม
3. เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในสังคม

สำหรับในประเทศไทย สถาบันทางพุทธศาสนามีความผูกพันกับสังคมไทยมาช้านาน จนกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทย โดยส่วนรวมนั้น มีรากฐานมาจากคำสอนทางพุทธศาสนา (พระราชวรมุนี, 2517 : 6) ซึ่งคำสอนทางพุทธศาสนานั้นไม่ใช่เป็นเพียงการศึกษาค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริง เพื่อสนองความทองการทางปัญญาเท่านั้น แต่ของมุ่งหมายและแสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง (พระราชวรมุนี, 2529 : 1) ทั้งนี้ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาเชิงปรัชญา เศรษฐกิจ การเมืองนั้น จะต้องคำนึงถึงส่วนประกอบอื่น ๆ ซึ่งรวมกันเป็นพุทธศาสนาด้วย องค์ประกอบที่เป็นพุทธศาสนานั้น ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด และอุบาสก อุบาสิกา เป็นส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรมและเกี่ยวพันปฏิสัมพันธ์กับสังคมอยู่ตลอดเวลา องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนอยู่เพื่อกันและกัน หากขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปเสีย จะทำให้ขาดความสมบูรณ์ในสังคม (สมบูรณ, 2527 : 5)

ฉะนั้น การนับถือพุทธศาสนาจะทอสัมพันธ์กับอีกสิ่งหนึ่งที่มาด้วยกัน คือ ความรู้สึกรับผิดชอบต่อพุทธศาสนาตามฐานะและหน้าที่ของตน และความเข้าใจในเรื่องนี้สัมพันธ์กับหลักการในการจัดชุมชนชาวพุทธ ซึ่งแยกชุมชนชาวพุทธออกเป็นบริษัท 4 (พระราชวรมุนี, 2527ก : 8-9) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงถือว่า พรหมจรรย์จะโคจรอยู่เรื่องเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต่อเมื่อมีบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ธรรมคำสั่งสอน และปฏิบัติตามธรรมคำสั่งสอนกันด้วยดี สามารถที่จะแสดงหลักธรรมคำสั่งสอนที่ถูกต้อง เมื่อมีใครมาจามจ้วงก็สามารถแก้ไขกล่าวชี้แจงให้ถูกต้อง คำว่า พรหมจรรย์นี้เป็นชื่อเรียก

พุทธศาสนาแต่ดั้งเดิม ถึงคำภีร์เมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งสาวกออกประกาศศาสนา ซึ่งมีใจความว่า ภารกิจทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของชนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรม จงประกาศพรหมจรรย์ คำว่าพรหมจรรย์ หมายถึง ระบบการครองชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาทั้งหมด หรือพระพุทธพจน์ในสังยุตตปิฎกให้ความหมายพรหมจรรย์ว่า มรรคอันเป็นอริยะประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ (พระราชาวรมณี, 2527ช : 17-20, 2529 : 589-590) และการที่จะถึงพรหมจรรย์ได้ ก็ต้องมี กัลยาณมิตรเป็นค้ำนำ (พระราชาวรมณี, 2529 : 624) ทั้งนี้ ชาวพุทธมิได้ดำรงอยู่โดดเดี่ยว แยกจากสังคม หากแต่ต้องมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นทั้งสิ้น (เสรีและคณะ, 2524 : 93)

ในอีก สังคมไทยแต่ละหมู่บ้านทางมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง และอาจมีความยึดถือในวัดนั้นเป็นวัดของตน เป็นสมบัติร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้านนั้น วัดแต่ละวัดจึงเป็นศูนย์รวมสังคมนัยหนึ่ง เข้าให้เป็นหน่วยเดียวกัน บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของสังคม นอกจากอบรมสั่งสอน ศีลธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ยังพอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งลูกบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ทางที่มีสอนในสมัยนั้น
2. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ไร้มาอาศัยเลี้ยงชีพอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
3. เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้คนสมัยนั้น
4. เป็นที่พักคนเดินทาง
5. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หากความรู้เพิ่มเติม
6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
7. เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัวยุคและความทุกข์ต่าง ๆ
8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะไ้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือมีมไปใช้เมื่อมีงาน

10. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันนอกแจ้งกิจการต่าง ๆ

11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

12. เป็นศูนย์ข่าวสาร

กล่าวได้ว่าวัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ (Blanchard, 1958 : 49) ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ได้

นอกจากการช่วยให้เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการประพฤติศีลธรรมในสังคมหมู่บ้านแล้ว ฐานะของพระสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือ น่าจะมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทางสังคมระดับประเทศด้วย เพราะความเป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์นั้น เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั่วทุกส่วนทุกระดับของสังคม นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา (Reeve, 1951 : 11)

แม้ว่าพระมหากษัตริย์ จะทรงอำนาจสมบูรณ์ล้นฟ้าล้นดินพระองค์เดียว แต่พระสงฆ์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนนั้น ก็เป็นที่เคารพนับถือขององค์พระมหากษัตริย์ด้วย บางท่านอาจเป็นครูอาจารย์ของพระมหากษัตริย์มาแต่เดิม พระสงฆ์เหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นพระอาจารย์หรือเป็นที่ปรึกษา หรืออย่างน้อยเป็นที่เคารพนับถือเป็นที่พึ่งแห่งความละอาย ช่วยยับยั้งการกระทำบางอย่างขององค์พระมหากษัตริย์และผู้มีอำนาจและเป็นผู้นำเสียงประชาชนเข้าถึงผู้บริหารประเทศ ในเวลาเดียวกันฐานะของพระสงฆ์ ก็ดำรงอยู่ไกลจากความเคารพนับถือของประชาชน ซึ่งอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติของพระสงฆ์ได้อีกคนหนึ่ง ส่วนประชาชนเองก็มีสถาบันการปกครองของประเทศ และสถาบันศาสนาเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติอีกชั้น นับว่าเป็นระบอบการควบคุมทางสังคมที่รัดกุมแบบหนึ่ง

การที่วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจ และเป็นศูนย์รวมความรวมนั้น อาจเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการในด้านนี้

เป็นคน แต่สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ข้อสำคัญ ปัจจัยสำคัญนั้นอยู่ที่ความรู้ดีกว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ และเป็นผู้นำทางสติปัญญา (สุทวารที, 2521 : 78)

ในปัจจุบัน เราไม่อาจปฏิเสธความจริงที่ว่า วงการพุทธศาสนาคงอยู่ในสภาพระส่ำระสาย ปีแฉ้วนไม่เนอย สิ่งที่สะท้อนให้เห็นลักษณะดังกล่าวอย่างชัดเจน ก็คือ สภาพการณ์นับถือศาสนาของผู้ที่อ้างตนเป็นพุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัทที่ดูเหมือนว่า ยิ่งวันก็ยิ่งแคะห่างไกลจากพุทธธรรมยิ่งขึ้น (สมบัติ, 2529 : 76)

สถานะและบทบาทของพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำในช่วงการพัฒนาประเทศเป็นสมัยใหม่ ความนิยมในเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าเป็นหนทางแห่งการพัฒนาประเทศ (สุนัย, 2528 : 177, สมบูรณ์, 2527 : 36, สุภารัตน์ ฟรังค์วีส, 2524 : 168) ทำให้ศาสนาดูถูกละเลยความสำคัญ คณะสงฆ์เริ่มหมกมุ่นในสังคัม วัฑฒนบทบาททางการศึกษาโดยผู้นำขณะนั้นเล็งเห็นว่า การศึกษาแบบเดิมขัดแย้งต่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ฝ่ายรัฐจึงรับเอาการศึกษาาาจัดเสียเอง ปล่อยให้คณะสงฆ์จัดการศึกษากัน ซึ่งคงยึดระบบการศึกษาตามประเพณี ทอคามวิชาการทางโลกอย่างแข็งขัน (จินดา, 2528 : 42) ศาสนาจึงถูกจำกัดบทบาทให้เป็นเรื่องของวัดและพระสงฆ์ คุณคาคานจริยธรรมตกต่ำเพราะมุ่งแต่การพัฒนาเทคโนโลยีให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก การศึกษาศาสนาในโรงเรียนยังคงมีอยู่ แต่เป็นการเรียนแบบท่องจำเพื่อสอบไล่และไม่เคยมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนให้ดีขึ้น ประกอบกับค่านิยมของสังคัมเมียงเบนไปจากหลักการเดิมสังคัมยกย่องผู้มีเงินและผู้มีอำนาจ แม้ว่าเบื้องหลังของการมีเงินมีอำนาจจะเกิดการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ประพฤติผิดศีลธรรมคุณธรรมก็ความ พระสงฆ์มิได้อยู่ในฐานะผู้นำทางจิตใจหรือผู้นำทางปัญญา การศึกษาของพระสงฆ์ลาหลังจนไม่อาจจะสื่อสารสร้างความเชื่อถือแก่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ บทบาทที่เหลือของพระสงฆ์จึงเหลือเพียงบทบาทคานพิธิกรรมและการสงเคราะห์ทางจิต ประชาชนเสื่อมคลายต่อการบวชเรียนเพราะเห็นเป็นเรื่องเสียเวลาและไร้ประโยชน์ การบวชที่เหลืออยู่เป็นเพียงการรักษาประเพณี และอาศัยประโยชน์จากศาสนา มีเพียงจำนวนน้อยที่มุ่งหวังจะชดเชยกิเลส

ข้อบกพร่องพื้นฐานมีหลายประการ อาทิ ชาวพุทธสนใจในไสยศาสตร์ พิธิกรรมมากกว่าหลักธรรมคำสอน ศรัทธาที่มีต่อศาสนาคอนแคลนไม่มั่นคง หลักธรรมที่ยึดถือวนเวียนอยู่กับเรื่องบุญทำกรรมแต่ง

ขณะที่หลักธรรมที่สำคัญบางประการ ไม่ได้ถูกนำมาเผยแพร่ การประเพณีธรรมชาวพุทธเน้นเรื่องการทำบุญ ทำทาน สร้างวัดวาอารามมากกว่าจะนำธรรมมาชักเกดาคิเลสธรรม การปกครองคณะสงฆ์ที่จารีตนิยม ที่โบราณ ล้าสมัยและขาดสมรรถภาพที่จะควบคุมองค์กรใหญ่ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจำนวนมากมาย (คณินันท์, 2528 : 30-33) เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างพระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย การศึกษาของพระสงฆ์กลายเป็นปัญหาตึงเครียดระหว่างสงฆ์และฆราวาส ฆราวาสมองว่าเป็นการเอารักเอาเปรียบประชาชน ขณะที่พระสงฆ์มองว่าเป็นข้อบกพร่องของรัฐบาลที่ไม่อาจให้บริการด้านการศึกษาได้ทั่วถึง การศึกษาของพระสงฆ์จึงมีลักษณะตรงกันทรุก พระสงฆ์ขาดจุดยืนของตนเอง ไม่มั่นใจต่อการศึกษามีอยู่ มีการศึกษาที่อนุโลมไปคามทางโลก ขาดการเน้นจิตสำนึก อุทิศการณหรือสร้างความมั่นใจต่อการศึกษาพระศาสนา (พระราชมารมณี, 2528ช : 13-14, จินดา, 2528 : 44-45, สามเณรประจวบ, 2530 : 18) การเผยแพร่ศาสนาเป็นไปคามจารีตนิยม เน้นวัตรปฏิบัติ ไม่มีแผนการหรือแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

ในทางการเมือง หลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตย พุทธศาสนานวมบทบาทในฐานะเป็นองค์กรทางการเมือง (จินดา, 2528 : 42-44) เมื่อหน้าที่ของศาสนาที่มีต่อสังคมในบางมิติสูญหายไป ความจำเป็นที่จะต้องหาทางปรับปรุงตนเอง เพื่อให้สถาบันทางศาสนาสามารถดำรงบทบาทของตนไม่เสียไปในสังคม ก็เกิดมีการแสวงหาความพยายามหรือกลุ่มศาสนาใหม่ ๆ ในวงการศาสนาที่หาทางปรับตัว เพื่อให้สถาบันทางศาสนา มีความหมายและคุณค่าต่อแนววิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน (สุนัย, 2528 : 181-184)

ภายใต้ความพยายามในการปรับตัวของกลุ่มชาวพุทธต่าง ๆ ปัญหาที่สำคัญเพื่อที่จะทำให้กลุ่มเหล่านี้สามารถดำรงกิจกรรมที่มีความหมายต่อสมาชิกของกลุ่ม และเพื่อดำรงรักษาน้ำที่ของศาสนาที่มีต่อสังคมต่อไปได้ยาวนานอย่างต่อเนื่อง ก็คือ การจิกองค์กรทางสังคมในกลุ่ม ซึ่งมีหลายปัญหาที่ต้องเผชิญ ดังนั้น จะให้การทำงานในกลุ่มดำเนินไปได้อย่างไร จะสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและพึ่งปรารณากันอย่างไร จะเลือกและชักเกดาสมาชิกใหม่อย่างไร ปัญหาเหล่านี้สามารถสรุปมาเป็นส่วนหนึ่งของความยึดมั่นผูกพัน ซึ่งก็คือ มั่นสะทอนถึงว่าสมาชิกจะเข้ามาผูกพันกับงานต่อค่านิยมและอื่น ๆ ของกลุ่มได้อย่างไร ซึ่งในการศึกษารังนี้ จะมุ่งความสำคัญของ ความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของ ชาวพุทธที่สังกัดวัด/พุทธสถานแต่ละแห่งนั้นว่ามีระดับและประเภทของความยึดมั่นผูกพันแตกต่างกันอย่างไร

2. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาค้างนี้มุ่งจะศึกษาความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของชาวพุทธ โดยเฉพาะชาวพุทธในกุ่มวัด พระธรรมกาย พุทธสถานสันติอโศก และวัดชลประทานรังสฤษดิ์ว่ามีความยึดมั่นผูกพันในศาสนาอยู่ในระดับใด และชาวพุทธที่ไปวัด/พุทธสถานต่างกุ่มมีประเภทของความยึดมั่นผูกพันแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

3. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาให้ทราบถึงระดับและประเภทของความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของชาวพุทธ
2. เพื่อที่จะศึกษาเปรียบเทียบถึงระดับและประเภทของความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของชาวพุทธที่สังกัดวัด/พุทธสถานแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงความแตกต่างของระดับและประเภทความยึดมั่นผูกพันในศาสนา
2. ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรื่องความยึดมั่นผูกพันในศาสนาอาจนำไปใช้ในการปรับปรุงองค์กรศาสนาให้มีความหมายและคุณค่าทอแบบวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธท่ามกลางสังคมปัจจุบัน
3. เป็นการเพิ่มพูนความรู้ทางคานสังคมวิทยาศาสนา ซึ่งอาจมีประโยชน์ในเชิงวิชาการ ตลอดจนเป็นแนวทางในการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ต่อไป